

Передмова до українського видання

Перед тобою, читачу, – текст «Картезіанських роздумів» Мераба Мамардашвілі. Цього тексту ніколи б не було, якби слухачі його лекцій не розуміли високих інтелектуальних чеснот того, що їм читав ще тоді молодий, могутнього складу, рано полисілий викладач з незмінною люлькою в руці. Усний характер роздумів відчутний в стилістиці тексту, що підкреслює незвичність жанру: це саме *роздуми*, – навіть якби не було заголовків, децю штучних: роздум перший, роздум другий і так далі.

Все, що створено людиною, і навіть все, що створено природою, можна розглядати як текст. Ми ніби читаємо «книгу буття», бо світ докола нас є для допитливого людського розуму не більше ніж сліди подій, що минули, прояви сил, прихованих від людського ока. Якщо це здається надто метафоричним вживанням виразу «текст», то принаймні з цілком чистою совістю як про текст можна говорити і про храм, і про картину чи скульптуру, і про симфонію, що звучить у притихлому залі, і про лекцію, що звучить у студентській аудиторії. Для культуролога, вся задача якого – у якомога точнішому встановленні смислу витворів людського розуму і людської душі, текст – це єдина даність, з якою від початку він має справу. В тексті і тільки в тексті втілюється задум людини, її ментальність, результат її інтелектуальної роботи.

Мераб Мамардашвілі зовсім інакше сприймав текст. У нього до тексту не було апріорного пієтету. Текст – це *всього лише* текст. Це тільки сліди на папері тієї внутрішньої роботи, що має стати відправним пунктом подальших медитацій. Текст може бути старанно виписаний і вивірений, але може бути і кількома малозрозумілими фразами на клаптику паперу. Текст можна забути, загубити чи й викинути – адже це не більше ніж вихідні позиції для наступу, завойовані, правда, з великими труднощами і значущі самі по собі, але варті чогось лише остільки, оскільки вони будуть використані для руху вперед.

Мераб Мамардашвілі не був «усним» філософом, які не прагнуть чи не можуть викласти себе на папері і залишаються нащадкам пере-

важно в пам'яті співрозмовників або в тих справах, які зроблені під неясним, нерідко дуже віддаленим впливом створених ними в суспільстві умонастроїв. Мераб писав не так уже й мало, писав ясно і чітко, і багато що з написаного ним ще недостатньо засвоєно нами. Він опублікований, і його можна і потрібно читати. Але, на мою думку, найкраще з написаного ним – саме ці усні роздуми, які зовні виглядали як лекції про Декарта.

Коли Мамардашвілі пояснює, як відбувалася у Декарта та внутрішня праця, що її варто називати *медитаціями*, у нього ніби ненароком виривається фраза: «От хочу лежати в ліжку і міркувати, і міркую». Мераб неначе говорить про себе, коли торкається цих хвилин переосмислення себе і світу, цих відступів від реальності, цього свята духовності, яке може відбуватися за будь-яких обставин. Сьогодні ми, філософи, є фахівцями і як такі – чиновниками від філософії чи то в академічних установах, чи то в університетах. Певний час і я, і Мераб обіймали кожен в своєму Інституті філософії – він в Тбілісі, я в Києві – посади завідуючих відділами, що називалися майже однаково. Жоден з нас не був по суті службовцем, але Мераб не був ним принципово. Вікна його тбіліської квартири виходили прямо на дерево у дворі, і це дерево відіграло велику роль в його роздумах, допомагало йому мислити про предмети, які найбільше його бентежили. Як усе це можна сумістити з робочим днем, перервою на обід, звітами і планами!

Написане, сказане і продумане Мерабом Мамардашвілі не тільки не є «звітом про пророблену роботу» – воно не належить до якоїсь філософської школи чи напрямку. Він написав чи привів до вигляду, зручного для прочитання, текст, який для кожного з нас може бути відправною позицією для інтелектуального просування вперед.

Початок і вихідний пункт всякої філософської роботи – це той стан «байдужості», в якому опиняється людина, що по-філософськи мислить. *Кожна* людина, як зазначає Мамардашвілі; адже в житті кожен, в тому числі і професіональний філософ, може пройти через повсякденні клопоти, не піднімаючи голови, не прагнучи відірватися на хвилю від невідкладного і не чуючи внутрішнього голосу, який кличе замислитися хоча б про такі універсальні речі, як Бог і смерть. Світ, *le monde*, як зазначав він, виявляючи прекрасне знання тонкощів французької мови, – це не просто природне оточення

людини, це також – і насамперед – світ як сукупність людей і людських стосунків, те, що видне в слові «світський» або в похідному слові «бомонд». Медитація філософа можлива лише при «байдужості» саме до цього сплетіння людських зацікавленостей, до всього того, що заважає нам бачити універсум по-новому, по-своєму, незалежно і незаінтересовано оцінити відношення Я до навколишнього *monde* і навколишнього *monde* до Я.

Чи є «Картезіанські роздуми» працею про Декарта? У французькій літературі (я б сказав не філософській, а інтелектуальній літературі, що становить традицію французької культури) такого роду твори про Декарта існують, і вони не відносяться до «історико-філософських», якщо вже спробувати використовувати формальні рубрики. Картезіанські роздуми Мамардашвілі – такою ж мірою роздуми про Декарта, як і про самого себе і про всіх нас. Можна навіть сказати, що натхненні вони також і російською літературою, на якій ми всі, люди імперської цивілізації, виховані. А саме, Декарт сприйнятий Мерабом Мамардашвілі крізь призму Пушкіна, насамперед через Пушкінське відкриття: «На свете счастья нет, а есть покой и воля». Мамардашвілі показав, що Декарту властивий той же спосіб не тільки думати, а й жити: спокій як внутрішня стабільність, яка досягається ось тим абстрагуванням від поневолюючих надій, розчарувань і турбот практики, і відчуття внутрішньої свободи. Пушкін не випадково вжив тут термін «воля», що зазначив Мераб; в слові «воля» немає тих коннотацій з зовнішньою і юридичною, інституціональною «свободою», які доречні в інших випадках («оковы рухнут, и свобода вас встретит радостно у входа, и братья меч вам отдадут»). Воля – значить необмеженість заборонами, туманна, але реальна можливість зробити все.

Мамардашвілі підкреслює, що стан спокою і волі, без якого неможлива медитація, переносить людину в іншу площину, в інший простір, де не існують самі проблеми, які змушують нас вступати в боротьбу з численними силами зла. Декарт не боровся з інквізицією, з церквою, як Кампанелла; не тому, що він боявся, – він створив інший світ, у якому не існувало жорстокого догматизму і нетерпимих переслідувань. Сьогодні пафос цього відкриття Мамардашвілі погано зрозумілий; але тоді, після «шістдесятих», створення іншої духовної площини було могутнім засобом заперечення. Ми не могли

мати свободи, але ми могли мати внутрішні спокій і волю. В світі, створюваному Мерабом Мамардашвілі, не існувало інквізиції. *Начебто*. Тому що, створюючи, за висловом покійного Юрія Щедровицького, «паралельний світ», інтелектуальна еліта тих років зовсім не прямувала у «внутрішню еміграцію». Вона створювала ту систему відліку, той простір, в якому слід було жити і з позицій якого можна було оцінювати політичне довкілля.

Це була політична позиція, і чи не зумовила вона спорохнявілість режиму і прискорила його кінець більше, ніж прямі заклики і протести. Але це не означає, що створення «паралельного світу» – задача, зумовлена минуцими політичними мотивами. Без медитації, про яку краще всіх сказав Мераб Мамардашвілі, неможливо рухатися вперед в інтелектуальному і – ширше – духовному житті взагалі. В наші дні вимальовуються інші загрози внутрішньому спокою і внутрішній волі людини, і так буде завжди.

Продовжувати характеризувати медитації як філософську працю немає сенсу – я хотів сказати дещо саме для того, щоб *вступити* на духовну територію, яку нам створив Мераб Мамардашвілі ніби плацдарм, щоб молодші покоління починали з того, на чому ми зупинилися.

І на закінчення – питання, яке сьогодні може пролунати в несподіваних обставинах і якого, чесно кажучи, ми тоді не задавали ні собі, ні іншим. Чи був Мераб Мамардашвілі *грузинським* філософом? Відповідь на це питання залежить від того, чи сприйняла його грузинська нація і грузинська культура. Відповідь очевидна – достатньо було побачити, як ховала Грузія цього великодушного і мудрого чоловіка. Він сприйнятий своєю національною культурою увесь і назавжди, і належить також і світові, як кожне велике явище. Одне можна сказати: коли ми всі спілкувалися з Мерабом, ми не сприймали його як *приклад* грузина, нехай видатний і унікальний. Мераб Мамардашвілі був Людиною, і всі інші його визначення і властивості належали *йому*, – такі люди самі обирають, до кого і до чого належати.

«Картезіанські роздуми» читаються легко, але ця легкість обманлива: увесь шлях мислення треба пройти разом з автором. Я заздрю читачеві, який, без сумніву, одержить від цієї праці задоволення.